

Leviathan'ın Egemenliğinde Yaşamak ve/veya Leviathan'a Karşı Özgürlükleri Güvenceye Almak

Devrim Özkan*

Öz

Özgürlük kavramı, sosyal bilimlerin önemli problemlerinden biri olmaya devam etmektedir. Zira, son yıllarda yapılan araştırmalarda, özgürlüklerin, sadece yurttaşların haklarıyla ilgili olmadığı, fakat aynı zamanda ulusların kalkınmasını sağlayan bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Leviathan'ın gücünü kullanan yönetici elitler, kendi güçlerini arttırmak için kapsayıcı kurumların yerine sömürücü kurumları ikame etmeye eğilimlidirler. Bu durum yurttaşların özgürlüklerini zayıflatırken, ulusun kalkınma ve refah düzeyini azaltır. Buna rağmen, kendi ayrıcalıklarını korumaya meyilli yönetici elitler, ülkenin çöküşüne neden olabilecek kurumsal çürümelere yol açacak uygulamalarını sürdürürler. Modern liberal demokrasilerde, devlet yurttaşlarının estetik değerlerini veya dinsel ya da felsefi doktrinlerini belirlemekle ilgilenmez. Modern liberal demokrasilerde, toplumu bir arada tutacak değerlerin, yurttaşların kamusal alanda sürekli sürdürecekleri özgür diyaloglar yoluyla meydana gelmesi arzulanır. Bunun için devletin yurttaşlarının özgürlüklerini sürdürebilmelerini sağlayacak bir altyapı tesis etmesi zorunludur. Bu sayede yurttaşlar, özgürce refahın artışına katkıda bulunabilirler. Bu çerçevede, bu makale, yurttaşların özgürlüklerini zayıflatarak gücünü arttırmaya eğilimli Leviathan'ın sınırlandırılmasının refahın, istikrarın ve güvenliğin sağlanabilmesi için ne derece önemli olduğunu inceler.

Anahtar Kelimeler: Leviathan, Özgürlük, Sömürücü Kurum, Kapsayıcı Kurum, Sınırlı Devlet.

Living in the Sovereignty of Leviathan, and/or Securing Freedoms Against Leviathan

Abstract

The liberty concept continues to be one of the most important problems of social sciences. Because, it has been reported in recent studies that freedoms are not only related to the rights of citizens, but is also a factor ensuring the "development" of nations. Ruling elites, who use the power of Leviathan, tend to substitute extractive institutions instead of inclusive institutions to increase their own power. This weakens the freedoms of citizens, and reduces the level of development and welfare of the nation. Despite this, ruling elites, who tend to protect their own privileges, continue their practices which causes institutional corruption that can lead to the collapse of the country. The state is not concerned with determining the aesthetic values or religious or philosophical doctrines of its citizens in modern liberal democracies. It is desired in modern liberal democracies that the values that will glue the society together emerge via free dialogues that citizens will constantly maintain in the public sphere. To do this, the state must establish an infrastructure, which will enable its citizens to maintain their freedom. In this way, citizens can contribute to the increase of welfare freely. In this context, the present article examines how important the limitation of Leviathan, which tends to increase its power by weakening the freedoms of citizens, is in ensuring welfare, stability, and security.

Keywords: Leviathan, Liberty, Extractive Institution, Inclusive Institution, Limited State.

Giriş

Yirmi birinci yüzyılın ilk iki on yılı, modern liberal demokrasilerin, dünya genelinde yaygınlaşan oligarşilere ve kleptokrasilere karşı çeşitli zayıflıklar gösterdiği bir dönem olmuştur. Yine bu dönemde ABD’de 8 Kasım 2016 tarihinde Trump’ın başkan seçilmesiyle ‘kapsayıcı kurumlar’ın (inclusive institutions) dünya genelinde zayıflaması hız kazanmıştır. Özellikle Çin’in ekonomik ve askeri olarak artan gücü, kalkınma için demokrasinin zaruret arz etmediğine yönelik inanışları güçlendirmiştir. Bu durum özellikle kapsayıcı kurumların yeni gelişmeye başladığı ülkelerdeki rejimlerin oligarşilere ve seçimli diktatörlüklere dönüşmelerine neden olmuştur. Dolayısıyla modern liberal demokrasilerin gerileme eğilimi gösterdiğine dair kanaatler güç kazanmaya başlamıştır. Modern liberal demokrasilerin 1970’li yıllardan itibaren artan yükselişinin bir durgunluk dönemine girdiği yaygın bir kanaat haline gelmiştir. Gerçekten de modern liberal demokrasilerin ve dünya genelindeki kapsayıcı kurumların zorlu zamanlar geçirdiği aşikardır. Zira, Rusya’nın yeraltı kaynaklarını, Çin’in ise insan kaynağını tesis ettikleri ‘sömürücü kurumlar’ (extractive institutions) vasıtasıyla sınırsız bir biçimde kullanmaları, gelişmekte olan modern liberal demokrasilerde, kapsayıcı kurumların sağladığı avantajları yok saymaya yönelik yaklaşımları kuvvetlendirmiştir. Çoğulcu değil fakat çoğunlukçu politik eğilimlerin güç kazanmasıyla, popülist sol ve sağ yaklaşımların yaygınlaştığı gözlenmektedir. Özellikle artan uluslararası göçle perçinlenen bu durum, bir yandan yurttaşların haklarını güvenceye alan kapsayıcı kurumları dünya genelinde zayıflatırken, diğer yandan özgürlüğün olanaklarını sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla çoğulculuğun yaygınlaşabilmesi ve ideal iletişim ortamlarının tesis edilebilmesi için özellikle iletişim bilimleri, politika felsefesi ve politika bilimi sahalarında özgürlüğe dair tartışmaların yeniden canlandırılması zaruret arz etmektedir.

Skinner (1998: 68-69), modernleşme süreçlerinden önce de düşünürlerin, “*politik gücün despotik hükümdarın eline geçmesi durumunda ve despotun gücünü yurttaşın yaşamına, özgürlüğüne ve mülküne müdahale etmek ve tehdit etmek için kullandığında, yurttaş iradesinin zayıflatılacağını*” kapsamlı bir biçimde tartıştıklarını belirtir. Bu tartışmalar sayesinde modern liberal demokrasilerde başlıca değer ‘özgürlük’ haline gelmiştir.¹ Modern liberal demokratik kavrayışların düşünsel ve kurumsal yansımaları, özgürlükçü yaklaşımlardan güç alırlar. Liberal demokrasiler, özgürlüğü ortak yaşamın başlıca hayati unsuru

¹ Locke’un politika felsefesinin bu tartışmalardaki rolü son derece önemlidir. “*Locke’un sosyal sözleşme ve insan haklarına dayanan ayırt edici bir politika teorisini temsil ettiği yaygın kabul görmüştür*” (Maloy, 2009: 236).

haline getirmek suretiyle, diğer yönetim modellerinden ayrılırlar.² Rawls ([1971] 1999) ile birlikte özgürlükçülüğün yerine adaleti ikame etmeye yönelik atılımlar gerçekleşmiş olsa da, özgürlükçülük modern liberal demokratik kavrayışlardaki önceliğini korumuştur. Modern liberal demokrasiyi, 'faydacı'(utilitarian) ve Marxist yaklaşımlardan ayırt eden başlıca unsur özgürlükçü karakteridir. Asli değer olarak özgürlükçülüğü benimsemesi, modern liberal demokrat kavrayışları aynı çağı paylaştığı diğer ideolojilerden ayırır. Böylece toplumda ve sivil kuruluşlarda özgürce nasıl yaşanacağı modern politika felsefesinin başlıca problemlerinden biri haline gelir. Bu probleme dair tartışmalar, modern liberal demokratik kavrayışları ve kapsayıcı kurumları biçimlendiren başlıca faktördür. Zira modern liberal yaklaşımların ve uygulamalarının tarihi, özgürlüğe ve hukuki dayanaklarına dair kompleks tartışmaların çerçevesinde biçimlenir. Bu sayede, modernleşme süreçlerinde özgürlüğün nasıl kurgulandığı toplumun, ekonominin ve yönetimin biçimlenişinde hayati derecede önem arz etmeye başlar. Bunun için özgürlüğe dair nasıl düşünmemiz gerektiğine dair 'kapsayıcı' (inclusive) ve 'kurgusal' (speculative) bir yol izlememiz gerekir. Zira tutuculuğun ve geleneğin tortulaşmış birikimleri, yenilikçi atılımlar gerçekleştirilmeyi engeller.

Modern liberal demokratik kavrayışların özgürlüğün niteliğine dair başlıca atılımı, failin tamamlayıcı bir unsuru olarak 'güç'ün (power) mevcudiyetini gerekli görmek olmuştur. Bu kavrayışa göre, failin belirli eylemleri gerçekleştirmeye ya da gerçekleştirilmemeye yönelik tercihte bulunabilmesini sağlayacak bir güce sahip olması zorunludur. Özgürlük failin karşısında bulunan opsiyonlardan birini tercih edip gerçekleştirebilmesidir. Ayrıca özgürlük, sadece, failin gücünü uygulamaya geçirip belirli eylemleri gerçekleştirmeyi tercih etmesi sürecinde harici bir öznenin müdahalede bulunmasını engelleyen şartlar oluştuğunda elde edilebilir. Özgür fail tarafından 'güç' uygulamaya geçirildiğinde, müdahalede bulunabilen harici bir 'varlık' (entity) mevcut değilse, özgürlük gerçekleştirilebilir. Özgürlüğün elde edilebilmesi için bir müdahilin mevcut olmaması gerektiği düşüncesi, müdahalenin ne olduğu meselesini gündeme getirir. Modern liberal demokratik kavrayış, bir failin gücünü uygulamaya geçirmesine fiziki bir engel oluşturmanın mevcut olduğu koşulların etkilerini müdahale olarak telakki eder. Buna göre fail fiziki olarak belirli bir eylemi yapmaya mecbur bırakıldığında müdahale gerçekleşmiş olur. Aynı şekilde failin gerçekleştirmeyi arzu ettiği bir eylemin engellenmesi de bir müdahale olarak düşünülür. Zira, her iki durumda da failin gerçekleştirmeyi

2 Locke'un politika felsefesine göre, her birey tüm diğer kişilerle sözleşme yapmak suretiyle topluluk olmadan tehlike altında kalacak varlık, özgürlük ve yaşam gibi mülklerini korumaya çalışır. Her bireyin diğerleriyle sözleşme yapması sayesinde oluşan topluluk, mülkiyetin korunmasını sağlar (Dunning, 1905: 232).

arzu ettiği eylemin meydana gelmesi imkansız hale getirilmiş olur. Bu sayede insani ‘irade’nin (will) baskı altına alındığı ve yönlendirildiği koşullar, özgürlüğün elde edilebilirliğini olanaksız hale getiren unsurlar olarak ele alınır. Zira, bu koşullar altında, failin gücünü uygulamaya geçirip içinde bulunduğu koşulları etkileyebilmesi olanaksız hale gelmiş olur. Bir kişi kendi iradesine göre değil, fakat başka birinin iradesine göre eylemler gerçekleştirmeye başladığında özgür olabilme olanağını kaybeder. Burada mühim olan mesele, kişinin seçme hakkına sahip olup olmadığıdır. Eğer ki kişi karşısındaki opsiyonlardan birini iradesiyle seçebiliyorsa özgürdür. Aksi halde tercihte bulunabilme iradesine sahip olmayacağından özgür değildir. Zira iradenin baskı altına alınması özgürlüğün yitirilmesine yol açar. Bu sayede modern liberal demokrasilerde özgürlük, kişini gücünü uygulamaya geçirme yollarına müdahale edilmediği bir ‘koşul’ (condition) olarak kavranır.³

Özgür Olabilmenin Olanaklarına Dair

Hobbes’un özgürlük kavrayışı Aydınlanma başta olmak üzere, ‘faydacı’(utilitarian) yaklaşımların da şekillenmesinde etili olmuştur. Zira “*Hobbes, Aristoteles’le belirli bir dereceye kadar aynı fikirdedir. Küçük cumhuriyetlerde veya büyük monarşilerde politik bütünleşme, gerçekten de, klanlar ve kabileler arasındaki savaştan belirli bir oranda kurtulmayı sağlayan bir sürecin oluşumunu sağlar*” (Kraynak, 1983: 93). Buna karşın özgürlüğün müdahalenin mevcut olmadığı koşullarda olanaklı olduğunu düşünmenin çeşitli yetersizlikler barındırdığı düşünülebilir. Özgürlüğün negatif bir kavram olduğunu düşünmenin çeşitli sınırlılıklar içerdiği de ileri sürülebilir. Zira kişinin müdahalede bulunmadığı koşullarda da eylemsiz kalması söz konusu olabilir. Bu nedenle kişinin, sadece, müdahalenin mevcut olmadığı koşullarında eylemde bulunduğu takdirde özgür olabileceği düşünülebilir. Kişinin iradesine müdahalede bulunmadığı koşullarda ne yapmayı tercih edeceğinin önemli olduğu farz edilebilir. Buna karşın, modern liberal demokratik yaklaşımlar kişinin belirli bir eylemde bulunmasının gerekçelerini sorgulamadan bırakır. Gelgelelim, kişinin kendisini var edip diğerlerinden farklılaştıran ‘ayırt edici’ (distinctive) gayelerle eylemlerini gerçekleştirdiğinde özgür olabileceği de düşünülebilir. Zira insan doğasının normatif niteliğinden dolayı, özgürlük ‘ayırt edici’ gayeler için kullanıldığında anlam kazanır.⁴ Özgürlüğün, harici müdahalenin mevcut olmadığı koşullarda gerçekleştirilebileceği düşüncesi, kavramın negatif içeriklerinin

3 Berlin (1958) özgürlüğü sadece pozitif değil, fakat aynı zamanda negatif bir kavram olarak da ele alır.

4 Fukuyama (2018: 23) da, hukukun üstünlüğüne ve demokratik ilkelere dair normatif mükellefiyetler olmadan istikrarlı bir demokrasinin tesisi edilemeyeceğine dikkat çekerek, politik liberalizm için normatif ilkelere ne derece önem arz ettiğinin, bir kez daha, altını çizer.

ön plana çıkarılmasına neden olur. Özgürlüğün bu şekilde kavramsallaştırılması, Aristoteles'ten modern zamanlara kadar gelen klasik politika felsefesinin karşıtı bir kavrayışı temsil eder. Aristotelesçi insan kavrayışına göre, insan harici müdahalenin mevcut olmamasını kendi gayeleri için kullanmadığında özgür olamaz. Aristoteles'e (*Nic. II60a*) göre politik topluluk esas olarak faydalı olanın yararına bir araya geldiği için, kanun yapıcıların herke için faydalı olanı gaye edinmeleri gerekir. Dolayısıyla Aristotelesçilik, insanı, ortak iyi için diğer kişilerle birlikte sürdürdüğü eşgüdümlü politik faaliyetlerinde bilmeye ve anlamaya çalışır. Bu nedenle Aristotelesçilik için insanın müdahalenin mevcut olmadığı koşullarda neyi amaçlaması gerektiği meselesi önceliklidir. Başka bir ifadeyle müdahalenin mevcut olmaması özgürlüğü elde etmek için bir olanaktır, fakat özgürlüğün bizatihi kendisi değildir.

Gerek Hegel, gerekse Tocqueville burjuva bireyciliğini, kişinin kamusal hayattan yabancılaşmasına neden olabilecek potansiyellerinden dolayı tehlikeli addederler (Villa, 2005: 682). Gerçekten de on dokuzuncu yüzyılda etkili ve belirleyici olan Hegel'in politika felsefesi, Aristoteles'in politika kavrayışının sadık bir takipçisi olarak, insanın diğer insanlar ile eşgüdümlü eylemlerde bulunduğu erdemli olabileceği düşüncesini sürdürür (R. §258). Modern liberal demokratlar için insanın özgür olmayı talep etmesinin herhangi bir gerekçesinin olmasına gerek yoktur. İnsan özgür olmayı herhangi bir gerekçe olmadan da talep edebilir. Başka bir ifadeyle modern liberalizmde, insanın yapmayı arzuladığı herhangi bir şeyi yapabilmesine müdahalede bulunulmaması özgürlüğün elde edilebilmesi için yeterlidir. Gelgelelim, Aristotelesçilikte, insanın ayırt edici doğal niteliklerini en mükemmel bir biçimde gerçekleştirmede koşullarda özgürlüğün elde edilebilmesinin mümkün olmayacağı düşünülür. Buna göre insan sadece kendisini yeryüzündeki diğer tüm şeylerden farklı kılan ayırt edici niteliklerini en mükemmel bir biçimde işlediğinde özgür olabilir. İnsan doğasının normatif niteliklerini vurgulayan böylesi bir kavrayış insanın belirli amaçlar doğrultusunda eylemler gerçekleştirmesi gerektiği düşüncesinden güç alır. Özgürlük, sadece, insan ayırt edici niteliklerini takip ettiğinde elde edilebilir. Halbuki, modern liberal demokratlar için insan iradesinin sadece belirli amaçları gerçekleştirmekle sınırlandırılması özgürlüğün olanaklarını ortadan kaldırır. Modern liberal demokratlara göre özgürlük alternatiflerin mevcut olduğu koşullarda elde edilebilir. Dolayısıyla insanın hangi eylemlerde bulunacağını çeşitli alternatifler arasından seçebilmesi gerekir. İnsanın özgür olabilmek için belirli amaçları takip etmesi gerektiği düşüncesi ise alternatiflerin çoğulluğunu ortadan kaldırır. Buna karşın Hegel'in insan kavrayışı, insanın doğasına uygun davranışlar gerçekleştirdiğinde özgür

olacağına inancına dayanır. Gelgelelim bu kavrayışıyla Hegel, insanı bir zorunluluklar dinamiğinin sıradan bir parçasına indirgemiş olur.

“Hegel’in teorisi, kurumları, kamusal canlılığa ve etkililiğe katkı sağlayacak bir biçimde konumlandırmak ve pekiştirmek isteyen çağdaş düşünürlere katkı sağlayabilir” (Church, 2010: 137). Buna rağmen insanın sadece politik faaliyetler gerçekleştirdiği koşullarda özgür olabileceği düşüncesi insanı devasa bir bütünün çok sayıdaki parçasıyla eşgüdümlü hareket etmek zorunda olan bir ‘varlık’ (entity) olarak kavrar. Bu kavrayışa göre evrendeki her şey gibi insan da tek bir ‘telos’a ulaşmak için çabalamalı ve yaşamını diğer tüm şeylerle eşgüdümlü hale getirmelidir. İnsanı kamusal alandaki eşgüdümlü eylemlerin bir parçası olarak kavramak, erdemli bir biçimde yaşamının insanın asli niteliğine bağlı kalmaktan geçtiği inancından güç alır. Modern liberal demokratlar insan doğasının belirli bir biçimde tanımlanmasıyla zorunluluklara tabi kılınmasını, özgürlüğü tehlikeye atan bir kavrayış olarak değerlendirirler. Onlar için harici müdahalelerin kesin bir biçimde ortadan kaldırılması gerekir. Buna karşın, müdahalenin sadece dışsal değil, fakat aynı zamanda içsel de olabileceği düşünülebilir. Zira, kişinin kendi özgürlüğünü zayıflatacak bir biçimde eylemlerde bulunabileceğini düşünmek de mümkündür. Bu durumda harici bir failin mevcut olmadığını ve müdahalede bulunmadığı koşullarda da özgürlüğün elde edilemeyeceği dikkate alınmış olur. Böylece insanın kendi özgürlüğünü sınırlandıran bir fail olarak düşünülebileceği ileri sürülmüş olur. Platonik özgürlük kavrayışı insanın arzu ve hazlarının peşinden sürüklendiğinde özgürlüğünü yitireceği, fakat akli rehber olarak kabul ettiğinde özgür olabileceği düşüncesine dayanır. Dolayısıyla, arzuların yönlendiriciliğine tabi hale gelmiş eylemlerin insan tarafından özgürce seçilmiş olduklarını düşünmenin mümkün olamayacağı düşünülebilir. Bu anlamda Freud’un ([1923-1925] 1961) atılımı insanı farkında olmadığı bilinçaltının karmaşık yapısına dair farkındalık elde etmesini sağlamaya yöneliktir. Zira on dokuzuncu yüzyılın sonunda insanın kendisi özgürleşebilmesinin önündeki en önemli engellerden biri olarak görülmeye başlar. Dolayısıyla özneyi kendisinden özgürleştirmek için ‘bilinçdışı’na (unconscious) göndermede bulunan yaklaşımların hızla yaygınlaştığı görülür.

Özgürlüğün Kurumsal Dayanakları

Tüm bu tartışmalar özgürlüğün eylemle ilgili olduğu düşüncesine dayanır. Gelgelelim modern cumhuriyetçi kavrayışlar özgürlüğü eylemle değil, fakat statüyle ilgili bir kavram olarak değerlendirirler. Burada kişinin eylemlerini nasıl tercih ettiğine değil fakat statüsünün ne olduğuna odaklanılır. Bunun

için özgür olmama durumu olan kölelik statüsü analiz edilerek özgürlüğün gerçekte ne olduğu kavranmaya çalışılır. Gerçekten de kölenin köle olmasını belirleyen başlıca niteliğin ne olduğunu ortaya çıkarmak, özgürlüğün daha kapsamlı bir biçimde anlaşılmasını sağlayabilir. Bir kişinin başka birinin 'keyfi' (arbitrary) iradesinde bağımlı bir statüde bulunması köleliktir. Keyfi irade sahibi öznenin eylemlerinin nesnesine dönüşmek köleliğe yol açar. Keyfi irade gösteren bir öznenin eylemlerinden doğrudan doğruya etkilenmek bir kölelik durumudur. Herhangi bir öznenin keyfi iradesinin etkilerine açık olmak, iradenin sahibi gücünü kullanmasa dahi, kölelik statüsünün sürekli pekişmesine neden olur. İnsan, eylemlerinin başka biri tarafından belirlendiği bir statüde yer alıyorsa kölelik kaçınılmazdır. Bu sayede özgürlük, hangi eylemin nasıl tercih edileceği problemi olmaktan çıkarak, bir statü problemine dönüşür. Gelgelelim burada dikkat edilmesi gereken nokta statünün toplumsallıkla ve politik hiyerarşiyle bağlantılı olmasıdır. Dolayısıyla özgür olabilmek için kamusal işleyişte bir konumda yer almak gerekir. Kamusal işleyişin dışında yer alındığında statü kaybedileceğinden dolayısıdır ki özgür olmak olanaksızdır. Halbuki özgürlüğü negatif bir kavram olarak değerlendiren klasik liberal gelenek için toplumsal hiyerarşide bir statüde yer almak özgürlüğün yitirilmesine yol açar. Buna karşın kamusal işleyiş dinamiklerinde bir rol oynamanın özgür olmayı teminat altına alacağı ileri sürülebilir. Buna göre, kişi kamusal aktivitelerle dahil olduğu oranda özgürlük statüsü elde ederken, 'haklar'la (rights) da donanır.⁵ Bunun için Hegel'in felsefesi, tüm bireylerin, en üst düzeyde gerçekleştirecekleri harmonin toplumlarındaki kurumlar ve gelenekler vasıtasıyla sağlanabileceğini ispatlayarak bir mutabakata varmaya girişir (Barker, 2009: 63). Hegel'in bu kavrayışına göre kişi kamusal işleyişten çekildiği oranda özgürlük statüsünü kaybedeceği gibi, işlevsizleşerek köleleşir. Dolayısıyla kişinin özgürleşebilmek için yönetim işleriyle meşgul olarak, kamusal alandaki etkileşim ve eşgüdümüne dahil olmasının zorunlu olduğu düşünülebilir.

Özgürlüğün statü ile ilgili bir problem olarak ele alınması, statünün hukuکی güvencelerini gündeme getirir.⁶ Bağımlılığın egemen olduğu koşullarda kişinin özgür olması mümkün değildir. Dolayısıyla kişinin özgür olabilmesi, bağımsız bir statüye sahip olmasına bağlıdır. Bu statünün sürdürülebilmesi ise bir kanun yapıcı gücün ortaya çıkmasını gerektirir. Pekala, kanun yapıcının, statüleri teminat altına alıp özgürlüğü sürdürülebilir hale getirmesini sağlayacak meşruluğunun dayanağı nedir? Şüphesiz ki bir oligarşinin egemenliğine

5 Fukuyama (2004: 42) Amerikan Bağımsızlık Bildirisi'nin (1776) esasında herkes için 'hakların eşitliği'ne duyulan inancı vurguladığına dikkat çekerek, politik liberalizmin özünde tüm insanoğullarının her türlü farklılıklarına rağmen aynı insani özü paylaştıklarına dair inanca değer verilmesinin yattığını vurgular.

6 Jaede (2016: 89), Hobbesçu politika felsefesinde yurttaşlık yasalarının egemene bağlılık sözü vermiş bireylere yönelik komutlar biçiminde ele alındığına dikkat çeker.

bağlı olmak özgürlüğün yitirilmesidir. Zira oligarşilerde, yasalar mevcut olsalar dahi, keyfi bir biçimde sürekli değiştirilebilirler. Dolayısıyla kişinin özgürlüğünün dayandığı statüsü süreklilik arz eden bir belirsizlik içinde güvencesiz hale gelir. Uygulamaya koyulan keyfi güç, kişilerin özgürlüklerini sürekli olarak zayıflatır. Dolayısıyla özgür olmak keyfi güçten bağımsız olmayı gerektirir. Egemen güç her ne kadar iyi niyetli olsa da, gücünü istediği zaman keyfi bir biçimde kullanabilmesi ihtimali olduğundan, kişinin özgürlüğü belirsizliklerin içinde yitirme tehlikesi altındadır. Gerçek anlamda özgür olabilmek hukuki güvencelere kavuşmuş bir statüyü ve kesinliği gerektirir. Bunun için devletin, 'monarşik' (monarchical) egemenliğin yerine 'hukukun üstünlüğü ilkesi'ni (rule of law principle) ikame ederek, kendisini yeniden yapılandırılması gerekir. Zira modern liberal demokrasilerde bir kişinin özgür olabilmesi, sadece, kendi 'yasama organı'na (legislature) sahip olmasıyla olanaklı hale gelir. Bundan dolayı Locke (T. II. 192, 185) hiçbir hükümetin özgürce rıza göstermeyen yurttaşların bağlılığını talep edemeyeceğini ısrarla vurgular.⁷

Gücün keyfi kullanımını sürekli olarak yasaların geçerliliğini zayıflattığından, 'yasama organı'nın kararlarının üzerinde bir başka mutlak güç bulunmalıdır. Sadece 'hukuk' (law) egemen olduğunda yurttaşların özgür olabilmesi mümkündür.⁸ Hukukun dışında bir başka egemenin bulunduğu koşullar, yurttaşların özgür olabilmesi için gereken 'altyapı'yı (infrastructure) zayıflatır. Bir egemenlik sahasında birkaç 'yürütme gücü'nün (executive power) bulunması da 'hukukun üstünlüğü'nü (rule of law) zayıflatacağından, yurttaşların iradesini yansıtan 'yasama organı'nın aldığı kararları uygulayan tek bir 'yürütme gücü' bulunmalıdır. Buna karşın her türlü 'yasa' ve 'kural'ın kişiyi zorunluluklar altında bırakan özelliklere sahip olduğu düşünülebilir. Bu nedenle de 'yasama organı'nın olabildiği kadar az sayıda 'yasa' yaparak, 'yürütme gücü'nün yurttaşların özgürlüklerini sınırlayıcı bir biçimde işletilmesini engellemesi gerektiği ileri sürülebilir. Gerçekten de modern liberal demokrat rejimlerde dahi yasa, kural ve regülasyonların sayısı arttıkça, 'yürütme gücü'nün zor kullanma olanakları arttığından, yurttaşların özgürlükleri zayıflar.

May (2016: 17), "*Hobbes gibi sosyal sözleşme teorisyenlerinin, insanlar, yasamlarını daha istikrarlı hale getirmek istediklerinde doğa durumundan kurtulmaya karar verdiklerini varsaydıklarını*" belirtir. Bu anlamda, Hobbes (*Lev.*, 26,

7 Lutz'a göre ([1992] 2021: 123-124) Locke, liberalizmin gelişimine toplum sözleşmesi, rıza, bireycilik ve politik eşitlik kavramlarını en mükemmel bir biçimde sentezleyerek önemli katkılar sağlamıştır. Bu etki özellikle Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın ve Anayasası'nın şekillenmesinde gözle görülür bir hal alır.

8 Farina (2021: 416), "*yurttaşlık kimliğinin kurgusal değil fakat hakiki olduğunu*" belirttiikten sonra, yurttaşlığın, yurttaşları yurttaş olmayanlardan ayırt eden belirli pozitif haklarla tanımlanabileceğini vurgular. Bu haklar yurttaşın belirli görevleri yerine getirmesiyle elde edilirler.

139) bir yasa koyucu olarak hükümdarın otoritesinin yasaları yapmaktan değil, fakat kendisine kadar gelen yasaları devam ettirmesinden kaynakladığını belirtir. Bu sayede yurttaşların yaşamları, özgürlükleri ve mülkleri istikrarlı bir biçimde güvenceye alınabilir. Gelgelelim 'egemen'in (sovereign) kullanacağı her türlü 'yasa', bir baskılama aracına dönüşebilme potansiyeli taşıdığından, özgürlük olanaklarının güçlenebilmesi için minimum sayıda olmaları gerekir. Yasa, kural ve düzenlemelerin çok fazla sayıda olmaları sömürücü kurumların etki sahasını genişletirken, özgürlük için gerekli olan serbest piyasanın işleyiş dinamiklerini zayıflatır. Gerçekten de, özellikle regülasyonların çok fazla sayıda olmaları, kişilerin etkinlik sahalarını sınırlandırarak sömürücü kurumların güçlenmelerine yol açarlar. Buna karşı, kişilerin daha serbest hareket edebilmeleri ve 'yaratıcı yıkım'lar (creative destruction) gerçekleştirebilmeleri için kapsayıcı kurumların güçlenmeleri gerekir. Bunun için yasaların, egemenliğin keyfi kullanımını sınırlandıracak bir gaye ile yapılandırılması zaruridir. Özgürlük, yurttaşların çok sayıda yasa ve regülasyonun sürekli yapım süreçlerinde yer almalarıyla tesis edilemez. Zira yasa ve regülasyonlar 'yürütme gücü'nün etkileme ve belirleme olanaklarını arttırarak özgürlükleri zayıflatır. Bundan dolayı yasa ve regülasyonların 'yürütme gücü'nün keyfi ve sınırsız kullanımını olanaksız hale getirecek bir biçimde oluşturulmaları gerekir. Elbette ki devletin kuruluşu, yasaların ve kurucu ilkelerin varlığı sayesinde meydana gelir. Dolayısıyla yurttaşın güven içinde yaşayabilmesi yasaların varlığına bağlıdır. Devletin özgürlüğün düşmanı değil, fakat teminatı olacak bir biçimde kurulması, yasaların yurttaşları değil, fakat devleti sınırlandıracak bir yaklaşımla oluşturulmalarına bağlıdır.⁹

Kapsayıcı Kurumlarla İşleyen Sınırlı Devlet

Modern liberal demokratların öncelikli problemi devletin hangi formda olacağı değil, fakat özgürlüklerin alanının nasıl genişletileceğidir. Gelgelelim, özgürlüğün tesis edilebilmesi için egemen bir gücün mevcut olması gerektiğine dair Hobbesçu argüman geçerliliğini sürdürmektedir. Hobbesçu kavrayışa göre "doğal durumunda insan, eğer onun sosyal ve barışsever olmasını sağlayacak doğal nedenler ve doğal içgüdüler olmasaydı, asosyal ve savaşçı olmaya devam ederdi" (Merriam, 1906: 154). Bu çerçevede Dyzenhaus (2001: 462) "Hobbes için yasal düzenin, sivil toplumda düzenin sürdürülebilmesi için elzem olduğu"na dikkat çeker. Gerçekten de devletlerin şiddet tekeline kaybederek zayıfladığı

9 Sok (2014: 175) devletin kaynaklarını kullanma ve toplumu idare edebilme becerisinin iç içe geçmiş çok sayıda faktörden etkilendiğini vurgular. Gelgelelim yurttaşların hak, mülk ve özgürlüklerinin en mükemmel bir biçimde teminat altına alınması devletin düzenleme ve yönetme kapasitesini arttıran en önemli faktördür.

koşullarda, sivil toplumda gerek refahın gerekse özgürlük ve güvenliğin sağlanamadığı görülmektedir. Kişi belirli eylemlerde bulunmayı arzu etse de, bu eylemleri gerçekleştirebilecek güçten yoksunsa özgür olabilmesi mümkün değildir. Yasalarla sınırlandırılmış bir devletin egemen olmadığı koşullarda, kişinin arzuladığı eylemleri gerçekleştirmeye yönelik 'atılımlar'ı (enterprises) diğer kişi ve guruplar tarafından sürekli engellenebilir. Bu nedendir ki devletin 'yargı gücü'nün (judicial power) kararlarını geçerli kılacak bir şiddet kullanma tekeline sahip olması yurttaşların güvenliği için zaruret arz eder. Kişinin arzularını eyleme geçirmeye yönelik atılımlarının harici failler tarafından engellenmemesi şiddet tekelinin devlette olmasına bağlıdır.¹⁰

Gelgelelim devleti meydana getiren güçler arasındaki denetleme ve denge mekanizmalarının bozulması, modern liberal demokrasiler için vazgeçilmez olan kapsayıcı kurumları zayıflatarak, popülist politikacılar eliyle sömürücü kurumlara dönüştürülmelerine neden oldukça, yurttaşların ve sivil toplumun iradesi zayıflar.¹¹ Popülist politikacıların lehine olan bu durum, yurttaşların ve sivil toplumun yaratıcı yıkımlar ve yenilikler gerçekleştirebilme potansiyellerini sınırlar.¹² Ancak Çin'in yirminci yüzyılın son çeyreğinde gerçekleştirdiği kalkınma hamleleri, kapsayıcı kurumları yeterli gelişmişliğe ulaşmamış ülkelerdeki otoriter eğilimlere ilham vermiştir. Modernleşmeyi sadece teknik gelişmeye indirgeyerek liberal demokrasilerin çoğulcu niteliklerini göz ardı etmeye dayanan bu eğilimler, Venezuela'da Chávez örneğinde görüldüğü üzere sol yönelimler taşıyabildiği gibi, Macaristan başbakanı Orban'da olduğu gibi ırkçılığa varan sağ trentler biçiminde de karşımıza çıkabilmektedirler. Ayrıca uluslararası göçteki artış gelişmiş modern demokrasilerde ırkçı ve yabancı düşmanı eğilimleri popülerleştirerek, kapsayıcı kurumların çoğulcu niteliklerini zaafa uğrattığı gözlenmektedir. Ülkelerin ekonomik ve politik gelişmişlik düzeyleri arasındaki uçurum, uluslararası göçü teşvik eden en önemli faktördür. Gelgelelim, "ABD ve çoğu gelişmekte olan ülkeler arasındaki işgücü maliyetlerinin düzey farkının çok fazla olması, düşük vasıflı

10 Lockeçu politika felsefesine göre de "hükümet bariz bir biçimde uzlaşımaldır. Hükümetin kurulumu özgür ve eşit bireylere, birlikte bilinçli ve rasyonel davranarak, amaçlarına ulaşmak için müzakere etme imkanı sağlar" (Waldron, 1989: 6).

11 31 Mart 2009 ila 13 Haziran 2021 tarihleri arasında İsrail politikalarının belirleyici figürü olan Binyamin Netanyahu rejimi, popülist politikaların yolunu açtığı yolsuzlukların ve kurumsal çürümelerin ekonomik ve toplumsal tahribatlara yol açacağına tipik bir örneğini sergiler. Aynı zamanda uluslararası sahada da ülkeler arasında riskli krizlerin ortaya çıkmasına neden olan Binyamin Netanyahu rejiminin, geniş yelpazeye yayılmış bir koalisyonla devrilmesi, popülist rejimlerin devlet gücünü sınırsız bir biçimde kullansalar da, ne denli ince bir buz üzerinde seyretmekte olduklarını gözler önüne serer.

12 Acemoğlu, Egorov ve Sonin(2013: 801) politikacıların tekrar seçilebilmeyi başlıca gaye edinmelerinin popülisti besleyen başlıca etkenlerden biri olduğunu belirtir. Politikacıların tekrar seçilebilmek amacıyla uyguladıkları çoğu politika, uzun dönemde toplumun ve kapsayıcı kurumların zarar görmesine neden olacak sonuçlar doğurur.

işleri koruyabilecek politikaların neler olabileceğini tasarlamayı güçleştirmektedir" (Fukuyama, 2016: 65). Ancak bu politikaların tasarlanması önem ve aciliyet arz etmektedir. Zira, ulusal çıkarlar ile 'uluslarüstü' (supranational) politikalar arasında çatışmalar yaşanmasına neden olan işgücü maliyeti farkları, ırkçı ve yabancı düşmanı popülist eğilimlerin en önemli güç ve meşruluk kaynaklarından biridir. 2016'da yapılan İngiltere'nin Avrupa Birliği üyeliği referandumundan %51.9 ile ayrılmaya yönelik oyların birinci çıkması bu ırkçı ve yabancı düşmanı eğilimlerin ne derece etkili ve sarsıcı sonuçlar doğurabileceğinin önemli bir göstergesidir.

"Modern politikanın vazifesi, devlet gücünü ehlileştirirken, aktivitelerini halk tarafından sağlanan meşrulukla amaçlanan sonuçlara yönlendirmek ve hukukun üstünlüğünün hükmü altında gücün kullanımını düzenlemektir" (Fukuyama, 2004: 2). Bu çerçevede, modern liberal demokrasiler, birbirinden ayrı üç bileşenin birbirini denetleyip dengelediği bir yapı teşkil ederler. Bu yapıdaki hayati unsur denetleme ve denge mekanizmalarının en mükemmel bir biçimde işleridir. Aksi halde devlet gücünü kullanan elitlerin hukukun çizdiği sınırları ihlal etme eğilimleri kurumların kapsayıcı niteliğini zaafa uğratarak, belirli dinsel, etnik ve kültürel grupların dışlanmasına yol açabilecek sonuçlar doğurur.¹³ Devlet, esas olarak, belirli bir coğrafyada, güç ve zor uygulama meşruluğunu edinmiş bir kurumdur. Bu anlamıyla devlet, özsel olarak, güç ile bağlantılı bir kavramdır. Devlet işleyişi sürecinde gücü kullanırken, aynı zamanda sürekli olarak yeni güçler üretir. Devletin gücü kullanma ve yeniden üretme süreçleri egemenliğinde bulunan yurttaşları korumaya yöneliktir. Gerçekten de *"Locke'un üzerinde ısrarla durduğu muhtemelen en açık konu, devletin başlıca fonksiyonunun yurttaşlarının yaşamlarını, özgürlüklerini ve mülklerini korumasıdır"* (Marini, 1969: 10). Devlet yurttaşlarını harici tehlikelere ve birbirlerine karşı korumakla yükümlüdür.¹⁴ Devlet bu yükümlülüğünü yerine getiremediğinde, zaaf göstererek, çöker. Zira devletin meşruluğunun en önemli dayanağı yurttaşlarını tehditlere karşı koruyarak onları güvenceye almaktır. Ayrıca devlet hukukun uygulamaya geçirilmesinden de sorumludur. Özellikle ulus-devlet eğitimden sağlığa kadar geniş bir yelpazeye yayılan kapsayıcı kurumlarını yurttaşlarının refahını sürdürebilmelerini sağlamak amacıyla sürekli aktif tutar. Devletin asli bir unsuru güç kullanmaksa, diğer bir unsuru gücün kullanımını hukukun üstünlüğüne tabi hale getirmesidir.

¹³ Acemoğlu, Vindigni ve Ticchi (2011: 178) etkili ve verimli bir biçimde işlemeyen devletlerin ortaya çıkışlarının ve devamlılıklarının, politik gücü ele geçiren elitlerin kamusal kaynakları ve dağıtımlarını ele geçirmelerine bağlı olduğuna ilişkin bir politik ekonomi modeli kurgulamışlardır.

¹⁴ *"Hobbes'un etkileyici liderliğin mevcut olmadığı koşullarda toplumun istikrarsız hale gelerek çatışma ve tehdidin kaçınılmaz olacağına dair felsefi argümanı kadar, savaşın uluslararası arenada kaçınılmaz olduğuna yönelik iddiası da gerek akademik çevrelerde, gerekse popüler kültürde etkili olmaya devam etmektedir"* (Jespersen, 2020: 34).

Aksi halde devlet zorbaca yönetmeye başlar. Şüphesiz ki “dünyada kanunların gölgesinde, adalet kisvesi altında işleyen ve, tabir caizse talihsiz insanları canlarını kurtarmak için tutundukları yegane tahta parçası üzerinde boğan bir istibdattan daha zorbası yoktur” (Montesquieu, [1734] 2019: 99-100). Zira devletin kullandığı gücün kapsamı son derece geniş olduğundan, adalet ve hukuk tarafından sınırlandırılmadığında yapabileceği zorbalıklar sınırsızdır. Hukukun üstünlüğü, kuralcılığın egemenliğinden son derece farklıdır. Kuralcılığın egemenliğinde yönetici kendisini yurttaşlardan uymalarını beklediği kurallardan azade kılar. Hukukun üstünlüğünde ise, ister kral, isterse seçilmiş başbakan olsun, herkes hukukun kararlarına tabidir ve gücü sınırsız kullanmaları ceza-ya uğramalarına sebep olur. Bu sayede devletin kullanıp sürekli bir biçimde ürettiği güç, hukukun üstünlüğü tarafından sınırlandırılabilir. Modern liberal demokrasilerde gücün keyfi kullanımını olanaksız hale getiren, hukukun üstünlüğünün en mükemmel bir biçimde sınırlandırıcı işlevini yerine getirmesidir. Gücün sınırlandırılmadığı koşullar altında modern liberal toplumun ve değerlerin geçerlilik kazanabilmesi olanaklı değildir.

Hukukun üstünlüğünün mükemmelen işlediği koşullarda yöneticinin halka hesap verebilmesinin koşulları da tesis edilmiş olur. Bunun için modern liberal demokratik toplumlardaki çoğulluğu temsil eden partilerin yarışabilmesini sağlayan demokratik hesap verme mekanizmalarının tesisi zaruret arz eder. Çok sayıda partinin teşekkül edip politikalarını yürürlüğe koymak için özgür ve adil bir biçimde yarışamadıkları koşullarda, devlet gücünün sınırsız kullanımı engellenemez. İktidar gücünü elinde bulunduran elitler, güvenlikçi söylemler geliştirerek meşruluk elde etmeye çalışabilirler. Buna karşı, Hobbesçu kavrayışa göre politika ve bilimde aklın kuralını koruyabilmek için, şiirsel unsurların zihnin muhakemesinden ve bilimsel dil-den atılması gerekir (Albritton, 1976: 466). Bu sayede demokratik seçimler yoluyla görevlerinden azledilemeyen elitler yönetiminin toplum üzerindeki tahakkümünü sınırsızca kurup sürdürmesi engellenebilir. Seçimlerin özgür ve adil bir biçimde gerçekleştirilmesi, devletin belirli bir elitin değil, fakat toplumun geniş kesimlerinin ilgi ve çıkarlarına hizmet edecek bir biçimde işlemesini sağlar. Bu sayede modern liberal demokrasilerde bir yandan devlet tarafından güç sürekli kullanılarak üretilirken, aynı zamanda bu gücün toplumun zararına bir biçimde kullanılmasını engelleyen mekanizmalar tesis edilmiş olur. Kapsayıcı kurumlar vasıtasıyla gerçekleştirilen bu mekanizmalar refahın, güvenliğin ve istikrarın teminatı olacak bir biçimde işler.¹⁵

15 Perlikowski (2019: 121) “modern politika biliminin, tam manasıyla olgunlaşmış bir disiplin olarak istikrar bilimi olarak tanımlanabileceğini” vurgular. Gerçekten de düzeni sağlayan geleneksel değerlerin yerlerine bilimsel doğruluğun ikame edilmesi gerek liberalizmin, gerekse modern politika biliminin başlıca gayesidir.

Devlet gücünün kullanımını sınırlandıracak ve Leviathan'ı dizginleyecek mekanizmaların mevcut olmadığı koşullarda yurttaşlar ve sivil toplum yönetici elitin lehine olacak bir yolla zayıflatılır. Buna karşın, hukukun üstünlüğü ve demokratik hesap verebilirlik tarafından sınırlandırılacak bir devlet gücünün tesis edilemediği koşullarda, yurttaşlar harici ve dahili güç merkezlerinin saldırılarına açık hale gelirler. Bu durum, devletin asli görevlerinden biri olan güvenlik sağlama işlevini yerine getirememesinden kaynaklanır ki kaosun egemen hale gelerek herkesin birbirini yağmalamasına yol açacak koşulların hüküm sürmesine öncülük eder. Bu çerçevede Hobbesçu kavrayışa göre “şiddetli ölüm korkusu, ‘devlet’in (*commonwealth*) korunması için çok önemlidir” (Bertman, 1976: 541). Bu korku sayesinde yurttaşların harmoniyle eşgüdümlü eylemlerde bulunmaları sağlanır.¹⁶

Leviathan'ın gücünü sınır tanımaksızın kullandığı koşullar, egemenin kanun koyucu olarak tüm kaynakları belirli bir elitin kullanımına tahsis etmesini beraberinde getirir. Bu sayede politika, Leviathan'ın egemen olduğu coğrafyadaki kaynakların yağmalanması yarışına indirgenir. Her türlü beşeri ve doğal sermayenin yağmalanmasına yönelik böylesi bir yarış, toplumu bir arada tutan tüm değerlerin çürümesine neden olur. Modern liberal demokrasilerdeki devlet işleyişi gayri şahsi nitelikler arz ederken, Leviathan'ın sınır tanımaksızın güç kullandığı patrimonyal devletler, tüm kaynakları sınırlı sayıdaki elitlerin kullanımına ayırır. Patrimonyal devlet toplumun belirli bir zümresini ayrıcalıklarla donatarak, şiddet tekeline ülkedeki beşeri ve doğal sermayeyi yağmalamak için seferber eder. Gelgelelim, devletin kamusal kaynakları kullanarak sağlamaştırdığı gücünü, belirli bir elitin yararına olacak bir biçimde kullanması meşruluğunu zayıflatır. Devlet kişisel değil, fakat kamusal ilgi ve çıkarlar için gücünü kullanmakla yükümlüdür.¹⁷ Bu anlamda “*Hegelci idealizmin, çıkarlarımızın evrimsel olarak önceden belirlenmemiş olduğu, fakat tarihsel olarak yaşamın formlarından üretilmiş bir biçimde ortaya çıktıkları*” (Levine, 2015: 635) düşüncesi önem arz eder. Popülist politikacılar kendi bireysel çıkarlarını toplumun yararınaymış gibi sunarak medyayı ideolojik bir aparat olarak kullanmakta usta olsalar da, kamusal kaynakların yetersizliğinden dolayı yaşanması kaçınılmaz olacak yoksullaşma süreçleriyle başa çıkmaları güçtür. Bu nedenle Leviathan'ın hukukun üstünlüğünün boyunduruğu altına alınması,

16 Reznick (2019: 140) tıpkı Hobbes gibi Montesquieu'nün de politik toplumların teşekkül etmesinde korkunun önemli bir rol oynadığını düşündüğünü belirtir. Montesquieu için insanların korkularından dolayı teşekkül etmiş devletin güç kullanımının sınırlandırılması zorunludur. Montesquieu'ye göre “*en uçsuz bucaksız iktidar dahi, her zaman bir ucundan sınırlandırılmıştır*” ([1734] 2019: 175). Bu kavrayışla Montesquieu ([1748] 2017) istibdat ve zorbalığa karşı kuvvetler ayrılığının ne derece önemli olduğunu en mükemmel bir biçimde gözler önüne serer.

17 Locke'un liberalizmi kamu yararını özel çıkarların birleşimi olarak tanımlamak suretiyle kapsamlı bir kavrayış geliştirir (Forde, 2001: 402).

sürdürülebilir bir refahın temini için zaruridir.¹⁸ Kapsayıcı kurumların oluşturduğu bir altyapı üzerinde yükselmesi gereken modern liberal demokrat bir sistem, gücün kullanımını mutlak bir biçimde kontrol almak zorundadır.

Sonuç

Ulusların çökmesinin en önemli nedeni Leviathan'ın tesis ettiği sömürücü kurumların alabildiğine gelişmesi ve tüm 'yaşam dünyası'nı (life-world/lebenswelt) kapsayacak bir biçimde genişlemesidir.¹⁹ Zira özellikle "*Kağıttan Leviathanlar, hareketlenme etkisi ve devlet kapasitesi inşa edebilmek için toplumun tepkisi hakkında fazlasıyla kaygılıdır ve süreç içerisinde toplumun gücünün kurumsallaşma olanaklarını ortadan kaldırır*" (Acemoğlu ve Robinson, 2020: 512).²⁰ Bunun önündeki en önemli iki engel hukukun üstlüğü ve halka demokratik hesap verme sorumluluğudur. Leviathan'ın sınır tanımamaya meyilli gücünün önündeki bu iki engel, yurttaşların özgürlüklerinin teminatıdır. Bu sayede kapsayıcı kurumların sömürücü kurumlara dönüşmeleri engellenabilir. Yoksulluğun kaynağı, ne doğal kaynakların yetersizden, ne de insan kaynağının niteliksizliğinden kaynaklanır. Yoksulluk, esas itibarıyla, Leviathan'ın kurumlarının sömürücü nitelikler taşımasından güç alır.²¹ Kurumların sömürücü nitelikler arz etmeleri çürümelerine yol açan en önemli etkidir. Bu nedenle yoksullukla mücadele etmenin en etkili yolu Leviathan'a karşı özgürlükleri güvenceye almaktır. Buna karşın, Leviathan'ın gücünü kontrol eden elitler, yurttaşları ve sivil toplumu zayıflatarak özgürlükler aleyhine

18 Acemoğlu (2008: 4) tüm diğer alternatifleri karşısında demokrasilerin uzun dönemli ekonomik gelişme için çok daha fazla başarı sağlama potansiyeline sahip olduğunu ısrarla vurgular.

19 Leviathan'ın tüm 'yaşam dünyaları'na sızma eğilimi Apollonik karakterini açığa vurur. Leviathan'ın Apollonik dinamiği, standartları belirlemek suretiyle her şeyi yekpare bir düzenin birer parçasına dönüştürmeye çalışır. Yine bu dinamik, belirlediği standartların dışında kalan ve eşsiz olma eğilimi taşıyan her türlü unsura karşı kötücül ve sadistçe yaklaşımlar sergiler. Zira Apollonizm yekpareliğin dışında kalanları, düzen bozucu olarak addeder. Apollonik illüzyonun başlıca niteliği, doğayı kendi düşüncelerinin hedeflediği sona göre sürekli değiştirmek istemesidir (Nietzsche, [1872] 2007: 25). Bu nedenle her şeyi aslından uzaklaştırarak, bireyselleşmelerine engel olur. Bu sayede her şeyi genelliğin bütünselliğini tamamlayan bir 'aparata' (apparatus) dönüştürmeye çalışır. Leviathan'ın Apollonik dinamiği bunu kesin ve değişmez yasaları belirleyerek herkesi zorunluluğun belirleyiciliğine tabi hale getirmek suretiyle gerçekleştirir. Bunun için yabanıl gördüğü her şeyi belirli bir düzende genel için faydalı hale getirmek amacıyla biçimlendirmeye çalışır. Leviathan'ın Apollonik dinamiği modern liberal toplumun ve yeni metropollerin çoğulcu karakteriyle çelişki halindedir. Çoğulculuk karşısında mutlak hiyerarşiler inşa ederek kendi düzenini tesisi etmeye çalışan Apollonizm, disipline olmayı topluma dayatır. Bunun için disipline etme, düzenleme ve şekillendirme mekanizmalarını sürekli iştir. Bu anlamda Leviathan'ın Apollonik dinamiği, sürekli bir biçimde, yeni ve farklı olana şüphe ile yaklaşan konservatizmi besleyerek, değişim, yenilik ve yaratıcı yıkım dinamiklerini zayıflatmaya çabalar.

20 Özellikle Hindistan, Afganistan ve Ortadoğu Ülkeleri örneklerinde gözlemlenebileceği gibi, ayrımcılığa dayanan politik eğilimlerin, Kağıttan Leviathanlar yaratma potansiyellerinin yüksel olduğu söylenebilir.

21 "*Çoğu kötücül ekonomik kurumlar ve politikalar kaynakları girişimci ve çalışandan politik gücü elinde bulunduranlara dolaylı olarak naklederek giriş engelleri yaratırlar veya faktör fiyatlarını yönlendirirler*" (Acemoğlu, 2010: 119). Bu durum ekonomik faaliyetlerin verimliliğini azaltarak yoksullaşmaya neden olur.

güçlerini arttırmaya eğilimlidirler. Elitlerin bu eğilimi, devletin ve toplumun 'yıkılış'ı (decadence) ile sonuçlanacak olsa dahi, Leviathan hukukun üstlüğü ve halka demokratik hesap verme sorumluluğu tarafından sınırlandırılmadıkça sürdürülür.²² Bu sınırlandırmanın derecesi kurumların ne oranda çürüdüklerini belirleyen başlıca etkidir. Zira ülkeler incelendiğinde her birinde kurumların farklı oranlarda çürüdüğü görülür. Kurumların ne oranda sömürücü veya kapsayıcı nitelikler arz ettikleri ülkelerdeki çürüme derecesini belirler.

Acemoğlu (2010: 17), kalkınma iktisadının, yoksulluk ve düşük gelirin sonuçlarını analiz ederek bireylerin, bölgelerin ve ülkelerin kalkınabilmelerini sağlayacak politikalar geliştirmeyi gaye edindiğini vurguladıktan sonra, dışsal gerçekliğe dair daha nitelikli bir kavrayışın elde edilebilmesine de yardımcı olmayı amaçladığını belirtir. Bu anlamda, istikrarlı ve uzun dönemli bir kalkınma için devletin yurttaşların özgürlüklerini teminat altına alacak bir biçimde yapılandırılması ve hukukun üstünlüğü, modern liberal demokrasilerin geleceği açısından, önem arz eder. Gerçekten de *“Avrupa’da hukukun gelişimi modern devletlerin ortaya çıkmalarına öncülük etmiştir. İngiltere ve Fransa’da ulus devletlerin birbiriyle uyumlu bir biçimde ortaya çıkmaları da demokrasiye ve endüstri devrimine öncülük etmiştir. Tüm bu olaylar yüzyıllara yayılmıştır”* (Fukuyama, 2011: 308). Bu anlamda gelişmekte olan demokrasiler açısından kurumsal çürümenin engellemesi, hukukun üstünlüğünün sağlanması ve kurumların kapsayıcı niteliklerinin artırılmasıyla mümkün olabilir.²³ Yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinde modern liberal demokrasilerin arzu edildiği ölçüde işlev gösteremediği görülmektedir. Bu durum ulusal ve uluslararası ölçekte yaşanan çeşitli çatışma ve ihtilafların bir neticesidir.²⁴ Gelişmiş liberal demokrasilerde uluslararası göçün lokal etkisi dinsel, etnik ve kültürel kutuplaşmaları arttırmak olmuştur. Ayrıca partiler arasındaki farklılıklar eşgüdümlü eylemlerin gerçekleştirilmesini olanaksız kılacak boyutlara ulaşmıştır. Bunun yanı sıra, politik partiler giderek yeknesak nitelikler arz ederek, kendi içindeki farklılıkların silikleşmesine yol açmışlardır. Aynı zamanda partizan kutuplaşmayla birlikte politikada lobi ve çıkar gruplarının belirleyici hale gelmeleri, politik zayıflıklara ve bozulmalara neden olmuştur (Fukuyama, 2016: 58). Bu durum politik ve ekonomik faaliyetlerde kurumlar

22 Acemoğlu ve Robinson (2012: 90) elitlerin, Mısır örneğinde olduğu gibi, ekonominin kontrolünü ele geçirdikleri durumunda genellikle gücü tekeller oluşturmak için kullanarak piyasaya yeni firmaların ve insanların dahil olmalarını engellediklerini belirttikten sonra devletin çöküşüne zemin hazırladığının altını çizerek belirtirler.

23 Acemoğlu, Gallego ve Robinson (2014: 908) uzun dönemli kalkınma için kurumlar ve beşeri sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi yeniden değerlendirerek, kurumların kalkınmada belirleyici bir rol oynadıklarını tespit ederler.

24 Acemoğlu ve Yared (2010: 83) ulusal sınırlar arasında teknoloji, düşünce, üretim vasıtaları ve ürünlerin gittikçe artan oranda yer değiştirebilir nitelikler arz etmeye başlamalarının eşî benzeri görülmemiş bir çağda yaşamamıza neden olduğunu vurgular.

arasındaki eşgüdüm eksikliğini arttırmıştır. Tüm bunlar, modern liberal demokratik rejimlerdeki çürüme ve yozlaşmanın artışına sebep olan etkenlerdir. Bu çürüme ve yozlaşmalar kapsayıcı kurumların sömürücü kurumlara dönüşmelerine neden olurlar.

Liberal düşünce geleneği, gelişim süreci boyunca, gücün merkezileşmesinden duyduğu derin endişeyle olay ve olgulara yaklaşımını biçimlendirmiştir. Gerçekten de merkezileşmiş bir yürütme gücünün yurttaşların özgürlüklerini zayıflatması kaçınılmazdır. Bu nedenle, özgürlükçü bir rejimde denetleme ve denge mekanizmalarının en mükemmel bir biçimde işlemesi zaruridir. Bunun için yürütme gücünün politik elitlerce kötüye kullanımını önleyecek engellerin anayasal güvenceye kavuşturulması gerekir. Bu engellerden en önemlisi, denetleme ve denge mekanizmalarını işletecek bir yargı gücünün varlığıdır. Bu sayede gücün sınırsız ve keyfi kullanımı engellenebilir. Zira devletin işleyişinde yürütme gücünün aldığı kararları veto edebilecek 'karşı-ağırlıklar'ın (counterweights) mevcut olmadığı koşullarda, özgürlükler daima tehlike altındadır. Modern demokratik toplumların çoğulcu niteliği küçük grupların ilgi ve çıkarlarını da koruyabilecek mekanizmalarının tesis edilmesini zorunlu kılar.²⁵ Aksi halde çoğunluğun mutlak egemenliği altında toplumun çoğulcu nitelikleri silikleşir. Yekpareliğin egemen hale gelmesi farklılık ve çeşitlilikler sayesinde sağlanabilecek yenilik, gelişim ve yaratıcı yıkımların engellenmesine neden olur. Kamusal yarar ile bireysel çıkarlar arasında bir denge ve harmoninin tesis edilebilmesi, çoğulculuğun anayasal teminat altına alınmasını sağlayacak bir denetleme ve denge mekanizması sayesinde mümkündür.²⁶ Bunun için Leviathan'ın gücünün sınırsız ve keyfi kullanımını engelleyecek sınırlamaların mevcudiyeti zorunludur. Elbette ki tüm toplumsal sorunların politik karar alma mekanizmalarıyla çözüme kavuşturulması mümkün değildir. Gelgelelim kurumların ideal bir biçimde

25 Her ne kadar Aydınlanma'nın asli karakteri Apollonik olsa da, modernleşme süreçlerinin ve metropollerin çoğulculuğu teşvik eden nitelikleri Dionysosçu dinamiklere güç verir. Dionysosçu dinamikler yaratıcı yıkımları ve sürekli değişimi teşvik eder. Apollonizmin yekpare ve mutlak güzellik ideallerinin yanı sıra değişmez bir düzen kurma eğilimine karşı, modern metropollerin çoğulcu niteliğinden güç alan Dionysosçu dinamikler, sürekli bir biçimde, statiklikleri bozuma uğratarak değişime zorlar. Bu anlamda modern liberal demokrasilerin etkileri ikili bir karakter taşır. Modern liberal demokratik sistem, bir yandan Apollonik dinamikleriyle düzenleme ve denetleme mekanizmalarının tesis edilmesine ön ayak olurken, küredeki her türlü farklılığı birbirleriyle etkileşime sevk ederek statikliklerin sürdürülebilmesini de olanaksız hale getirir. Zira, Nietzsche'ye ([1872] 2007: 40) göre Dionysosçu durumun neden olduğu coşkular, kişiyi geleneksel bariyerlerin ve varoluş sınırlarının ötesine geçmesini sağlayarak her türlü statikliği yıkıma uğratar.

26 Fukuyama (1995: 26) insani varoluşun bireysel faydayı maksimuma ulaştırmayı mı hedeflediğinin, yoksa geniş sosyal gurupların birer parçası olarak mı davrandığının tartışmalı bir problem olmaya devam ettiğini belirtir. Ayrıca, bu konuda devam eden tüm tartışmalara rağmen, azami ekonomik işlevsellik için rasyonel ve öznel ilgilerine odaklanmış bireylerin başarılarına ihtiyaç duyulsa da, kişilerin çok önceden beri var olan ahlaki topluluğun bir parçası olarak birlikte etkili bir biçimde çalışabilmelerinin de zaruri olduğunu vurgular.

tesis edilmesi çok sayıdaki ulusal ve uluslararası problemin makul ölçüde çözüme kavuşturulmasını sağlar. Bunun için yürütme gücünü kendi kişisel ve grup çıkarları için kullanmaya meyilli elitlerin keyfi uygulamalarını engellerken, toplumların çoğulcu ve çok kültürlü yapılarını sürdürebilmelerini sağlayacak kapsayıcı kurumların etkin hale getirilmeleri zaruridir.

Kaynakça

- Acemoğlu, D. (2008). Oligarchic Versus Democratic Societies. *Journal of the European Economic Association*, 6 (1), 1-44.
- Acemoğlu, D. (2010). Institutions, Factor Prices, and Taxation: Virtues of Strong States? *The American Economic Review*, 100 (2), 115-119.
- Acemoğlu, D. (2010). Theory, General Equilibrium, and Political Economy in Development Economics. *The Journal of Economic Perspectives*, 24 (3), 17-32.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2012). Why States Fail. *Foreign Policy*, 194 (July/August), 89-91.
- Acemoğlu, D. ve Robinson, J. A. (2020). *Dar Koridor: Devletler, Toplumlar ve Özgürlüğün Geleceği*. (çev. Yüksel Taşkın). İstanbul: Doğan Kitap.
- Acemoğlu, D. ve Yared, P. (2010). Political Limits to Globalization. *The American Economic Review*, 100 (2), 83-88.
- Acemoğlu, D., Egorov G. ve Sonin, K. (2013). A Political Theory of Populism. *The Quarterly Journal of Economics*, 128 (2), 771-805.
- Acemoğlu, D., Gallego, F. A. ve Robinson, J. A. (2014). Institutions, Human Capital, and Development. *Annual Review of Economics*, 6, 875-912.
- Acemoğlu, D., Vindigni, A. ve Ticchi, D. (2011). Emergence and Persistence of Inefficient States. *Journal of the European Economic Association*, 9 (2), 177-208.
- Albritton, R. R. (1976). Hobbes on Political Science and Political Order. *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, 9 (3), 464-472.
- Aristoteles (2004). *Nicomachean Ethics*. (çev. & ed. Roger Crisp). Cambridge: Cambridge University Press.
- Barker, D. W. M. (2009). *Tragedy and Citizenship: Conflict, Reconciliation, and Democracy from Haemon to Hegel*. New York: State University of New York Press.
- Berlin, I. (1958). *Two Concepts of Liberty*. Oxford: Clarendon Press.
- Bertman, M. A. (1976). Equality in Hobbes, with Reference to Aristotle. *The Review of Politics*, 38 (4), 534-544.
- Church, J. (2010). The Freedom of Desire: Hegel's Response to Rousseau on the Problem of Civil Society. *American Journal of Political Science*, 54 (1), 125-139.
- Dunning, W. A. (1905). The Political Philosophy of John Locke. *Political Science Quarterly*, 20 (2), 223-245.
- Dyzenhaus, D. (2001). Hobbes and the Legitimacy of Law. *Law and Philosophy*, 20 (5), 461-498.
- Farina, J. (2021). Nationalism, Globalism, and Religion. *Revista Portuguesa de Filosofia, O Bem na Filosofia Antiga: Leituras Contemporâneas / The Good in Ancient Philosophy: Contemporary Retrievals*, 77 (1), 411-426.

- Forde, S. (2001). Natural Law, Theology, and Morality in Locke. *American Journal of Political Science*, 45 (2), 396-409.
- Freud, S. ([1923-1925] 1961). *The Standard Edition of The Complete Psychological Works of Sigmund Freud Volume XIX (The Ego and the Id and Other Works)*. (çev. James Strachey). London: Hogarth Press.
- Fukuyama, F. (1995). Virtue and Prosperity. *The National Interest*, 40 (Summer), 21-27.
- Fukuyama, F. (2004). *State-Building: Governance and World Order in The 21st Century*. New York: Cornell University Press.
- Fukuyama, F. (2004). Transhumanism. *Foreign Policy*, 144 (Sep.-Oct.), 42-43.
- Fukuyama, F. (2011). Is There a Proper Sequence in Democratic Transitions? *Current History*, 110 (739), 308-310.
- Fukuyama, F. (2016). American Political Decay or Renewal? The Meaning of the 2016 Election. *Foreign Affairs*, 95 (4), 58-68.
- Fukuyama, F. (2018). The Last English Civil War. *Daedalus*, 147 (1), 15-24.
- Hegel, G.W.F. ([1820] 2021). *Philosophy of Right*. (çev. S.W Dyde). Kitchener: Batoche Books.
- Hobbes, T. ([1651] 1998). *Leviathan*. (Ed. J. C. A. Gaskin). Oxford: Oxford University Press.
- Jaede, M. (2016) Hobbes on the making and unmaking of citizens. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 19 (1), 86-102.
- Jespersen, M. (2020). Challenging Hobbes: Is War Inevitable? *Global Society*, 34 (1), 21-35.
- Kraynak, R. P. (1983). Hobbes on Barbarism and Civilization. *The Journal of Politics*, 45 (1), 86-109.
- Levine, S. (2015). Hegel, Dewey, and Habits. *British Journal for the History of Philosophy*, 23 (4), 632-656.
- Locke, J. ([1689] 2003). *Two Treatises of Government and A Letter Concerning Toleration*. (Ed. I. Shapiro). New Haven ve London: Yale University Press.
- Lutz, D. S. ([1992] 2021). *A Preface to American Political Theory*. Kansas: University Press of Kansas.
- Maloy, J. S. (2009). The Aristotelianism of Locke's Politics. *Journal of the History of Ideas*, 70 (2), 235-257.
- Marini, F. (1969). John Locke and the Revision of Classical Democratic Theory. *The Western Political Quarterly*, 22 (1), 5-18.
- May, L. (2016). Hobbes, Law, and Public Conscience. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 19 (1), 12-28.
- Merriam, C. E. (1906). Hobbes's Doctrine of the State of Nature. *Proceedings of the American Political Science Association*, 3 (1), 151-157.
- Montesquieu, B. ([1734] 2019). *Romalıların Yücelik ve Çöküşünün Nedenleri Üzerine Düşünceler*. (çev. Berna Günen). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Montesquieu, B. ([1748] 2017). *Kanunların Ruhu Üzerine*. (Çev. B. Günen). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Nietzsche, F. ([1872] 2007). *The Birth of Tragedy and Other Writings*. (çev. Ronald Speirs). Cambridge: Cambridge University Press.

- Perlikowski, L. (2019). How Does One Understand the Stability of Political Regimes from a Theoretical Point of View? *Politeja*, 63, 111-123.
- Rawls, J. ([1971] 1999). *A Theory of Justice: Revised Edition*. Cambridge & Massachusetts: Harvard University Press.
- Reznick, S. M. (2019). Government and Manners. *Early American Literature*, 54 (1), 135-162.
- Skinner, Q. (1998). *Liberty Before Liberalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sok, S. (2014). Limited State and Strong Social Forces: Fishing Lot Management in Cambodia. *Journal of Southeast Asian Studies*, 45 (2), 174-193.
- Villa, D. (2005). Hegel, Tocqueville, and "Individualism". *The Review of Politics*, 67 (4), 659-686.
- Waldron, J. (1989). John Locke: Social Contract versus Political Anthropology. *The Review of Politics*, 51(1), 3-28.